

The dream of deprivation of liberty to the aspects of deterrence and impunity of punishment in the light of the law reducing the punishment of imprisonment 1399

Hamid Alizadeh¹ Reza Nikkhah Sarnaghi*² Mohammad Hasan javadi³
Hesam Seyyed Esfahani⁴

1. Ph.D. Student, Criminal Law and Criminology, Urmia University, Urmia, Iran.

Email: Ha.alizadeh@urmia.ac.ir

2. Assistant Professor of Law, Urmia University, Urmia, Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: r.nikkhah@urmia.ac.ir

3. Assistant Professor of Law, Urmia University, Urmia, Iran.

Email: mh.javadi@urmia.ac.ir

4. Assistant Professor of Criminal Law and Criminology, University of Moncton, Canada.

Email: hesam.esfahani@umoncton.ca

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

انجمن بین‌المللی حقوقدانان

انجمن ایرانی حقوقدانان

Publisher:

Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:

Original Research

DOI:

10.22034/JCLC.2022.305075.1566

Received:

2 November 2021

Accepted:

3 January 2022

Published:

22 August 2022

ABSTRACT

The tendency of Iran's criminal policy and consequently its criminal policy is to reduce imprisonment and the prison population. In other words, Iran's key priorities are to reduce the dominance of imprisonment. Accordingly, the legislative and judicial approach seeks the release of imprisonment and the use of compassionate and alternative institutions. Hence, the dream of deprivation of liberty has become the main goal of criminal policy today, and the predictions of compassionate institutions and the approach of the law to reduce the punishment of imprisonment confirm this approach. However, despite the move towards deprivation of liberty, it is important to keep this approach in line with the issue of deterrence and impunity or the purpose of punishment. Because with

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

the reduction of punishments, the deterrent power of punishment also decreases. This article concludes that reducing the prison sentence without the development of a culture of legalism and attention to other factors affecting the increase in crime will not be possible to reduce the prison population. Therefore, the result of the law reducing the punishment of imprisonment, approved in 1399, is to reduce the deterrent power of punishment and help impunity for criminals. On the other hand, it has little effect on reducing the prison population. Because the production of crime and imprisonment is not the only result of long punishments that reduce the criminal population to achieve the desired result. Rather, the main components of crime and attention to alternatives to imprisonment should be considered.

Keywords: Detention, Deterrence, Impunity, Punishment, Punishment Reduction Law approved in 1399.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author Contributions:

Hamid Alizade: Conceptualization, Software, Formal analysis, Investigation, Resources, Project administration.

Reza Nikkhah Sarnaghi: Conceptualization, Validation, Formal analysis, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization, Supervision.

Mohammad Hasan Javadi: Validation, Resources, Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision, Project administration.

Hesam Seyyed Esfahani: Methodology, Validation, Formal analysis, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization, Supervision.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Alizadeh, Hamid, Raze Nikkhah Sarnaghi, Mohammad Hasan javadi and Hesam Seyyed Esfahani "The dream of deprivation of liberty to the aspects of deterrence and impunity of punishment in the light of the law reducing the punishment of imprisonment 1399" *Journal of Criminal Law and Criminology* 10, no. 19 (August 22, 2022): 99-125.

Extended Abstract

Due to widespread criticism of the economic, criminological, and social negative effects of imprisonment in the second half of the twentieth century, the diversity of reactions to punishment, especially imprisonment, was moderated. Hence, the tendency for social punishment became more widespread in modern doctrines of punishment. Accordingly, in criminal law, the tendency of criminal policy and consequently criminal policy is to reduce imprisonment and the criminal population of the prison. In other words, Iran's key priority is to reduce the dominance of imprisonment. Accordingly, the legislative and judicial approach Incarceration and use accord done of compassionate grounds and alternative institutions. Hence, the dream of deprivation of liberty has become the main goal of criminal policy today, and the prediction of accord done of compassionate grounds and the approach of the law to reduce the punishment of imprisonment confirms this approach. However, despite the move towards incarceration, it is important to keep this approach in line with the issue of deterrence and impunity or the purpose of imprisonment. Because, with the reduction of punishments, the deterrent power of punishment also decreases. The sole purpose of deterrence is not to focus on the severity of the punishment. On the other hand, when the risk of arrest and trial is reduced, the deterrent power is reduced, and vice versa, in the severity of punishments, there is no significant reduction in crime. The results of research confirm this. This means that the most important factor in increasing deterrence is related to the execution of the punishment, not the severity of the punishment. Although the severity of the punishment is considerable. In fact, increasing the risk of arresting the offender helps to activate the deterrent power. Something that is ignored in criminal law. On the other hand, based on the purposes of punishment in modern criminal law, it can be said that the Law Punishment Reduction Law approved in 1399, cannot offer considerations related to social danger. Because it did not take into account the social danger of the offender and only the general rule of reducing the punishment was sufficient. In other words, it has ignored the punishment, which is one of the oldest purposes of punishment. In addition, not all offenders can be remedied and prosecuted, and this should be considered in determining and enforcing punishment. While the legislator in the law has not reduced the attention to the rehabilitation of criminals and has only considered the reduction of imprisonment without regard to the offender. The purpose of derogation is also to keep the offender away from a material perspective.

In fact, in this goal, the material abilities of the offender are deprived and further crime is prevented. While in the law Punishment Reduction Law approved in 1399, no attention has been paid to this issue. This paper concludes that reducing prison sentences would not be possible without reducing the culture of legalism and paying attention to other factors influencing the increase in crime. In other words, the result of the Law Punishment Reduction Law approved in 1399, is to reduce the deterrent power of punishment and to help Impunity criminals. Because, the haste in passing the law creates challenges for the criminal justice system in its implementation and weakens the deterrence of punishment and weakens the defense of society against crime. On the other hand, it has little effect on reducing the prison population. Because, the production of crime and imprisonment is not the only result of long punishments that reduce the criminal population to achieve the desired result. Rather, the main components of crime and attention to alternatives to imprisonment should be considered. In fact, in order for the criminal response to achieve the desired result, the adaptation and assessment of the punishment must be aligned with the balance of the offender's personality in order to achieve the desired result.

Therefore, the following suggestions are made:

1. The disciplinary authority of judges to determine the punishment according to the personality of the offender, not to turn the judges into a machine for calculating punishment.
2. Paying attention to public order in determining the punishment for important crimes such as fraud and theft, with the public aspect taking precedence over the private aspect and the provision of long-term imprisonment.
3. Binding some crimes such as vandalism, theft and fraud to the extent of damage and property leads to different procedures. Therefore, the legislator must specify in the by-laws the competent authority to determine the amount of damage and the value of the property at the beginning of the case. On the other hand, by determining the competent authority to investigate, the problem arising from the criminal quia timet injunction and the beginning of the crime will be solved.
4. In order to prevent crime and reduce the prison population and increase the deterrent power of punishments, on the one hand by increasing the risk of arresting criminals and on the other hand by anticipating severe punishments to establish the deterrent power. Because lenient punishment not only reduces deterrent power, but even if a person is arrested, the

value of the punishment will be removed because of the lenient nature of the punishment.

5. With unreasonable reduction of punishments, in addition to the impunity of criminals, we will face private revenge. Because, the legislator has not paid attention to the rights of the victim. Therefore, it is suggested that the defense rights of the individual and society be provided by determining the appropriate punishment.

6. The tendency towards restorative justice and the privatization of criminal justice must first be exploited by turning it into a social value and the common discourse of society. Not to enter the criminal literature all at once without social and cultural support.

This Page Intentionally Left Blank

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

رؤیای حبس‌زدایی تا جوانب بازدارندگی و بی‌کیفری مجازات در پرتو قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹

حمید عزیزاده^۱ رضا نیکخواه سرنقی^{۲*} محمدحسن جوادی^۳ سید حسام الدین سید
اصفحانی^۴

۱. دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران.

Email: Halizadeh422@gmail.com

۲. استادیار، گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران.

*: نویسنده مسئول | Email: r.nikkhah@urmia.ac.ir

۳. استادیار، گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران.

Email: mh.javadi@urmia.ac.ir

۴. استادیار، گروه حقوق، دانشگاه مونکتون کانادا، مونکتون، کانادا.

Email: hesam.esfahani@umoncton.ca

چکیده:

گرایش سیاست جنایی ایران و به تبع سیاست کیفری کاهش مجازات حبس و جمعیت کیفری زندان است. به دیگر سخن، اولویت‌های کلیدی ایران کاهش سیطره مجازات حبس است. براین اساس، رویکرد تقنینی و قضایی به دنبال حبس‌زدایی و استفاده از نهادهای ارفاقی و جایگزین است. از این رو، رؤیای حبس‌زدایی امروزه به نقطه هدف اصلی سیاست جنایی مبدل گشته و پیش‌بینی نهادهای ارفاقی و رویکرد قانون کاهش مجازات حبس تعزیری این رویکرد را تأیید می‌نماید. لیکن به رغم حرکت به سوی حبس‌زدایی همگامی این رویکرد با بحث بازدارندگی و بی‌کیفرمانی یا اهداف کیفردهی از اهمیت بالایی برخوردار است. زیرا با کاهش مجازات، قدرت بازدارندگی مجازات نیز کاهش می‌یابد. این نوشتار به روش توصیفی - تحلیلی به این نتیجه می‌رسد که کاهش مجازات حبس بدون توسعه فرهنگ قانون‌گرایی و توجه به سایر مؤلفه‌های تأثیرگذار بر افزایش جرایم امکان کاهش جمعیت کیفری

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهش‌های حقوق

انجمن بین‌المللی حقوق جزا

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:
10.22034/CLC.2022.305075.1566

تاریخ دریافت:
۱۱ آبان ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:
۱۳ دی ۱۴۰۰

تاریخ انتشار:
۳۱ مرداد ۱۴۰۱

زندان میسر نخواهد شد. از این‌رو، نتیجه قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ کاستن قدرت بازدارندگی کیفر و کمک به بی‌کیفرمانی مجرمان است. از سوی دیگر تأثیری چندانی بر کاهش جمعیت کیفری زندان ندارد. زیرا، تولید جرم و حبس نتیجه یگانه کیفرهای طولیل نیست که با کاستن آن از جمعیت کیفری به نتیجه دلخواه برسد. بلکه مؤلفه‌های اصلی مولد جرم و توجه به جایگزین‌های حبس باید مورد بررسی قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها:

حبس‌زدایی، بازدارندگی، بی‌کیفری، کیفردهی، قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

حمید علیزاده: مفهوم‌سازی، استفاده از نرم‌افزار، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، مدیریت پروژه.
رضا نیکخواه سرنقی: مفهوم‌سازی، اعتبار سنجی، تحلیل، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، نظارت.
محمد حسن جوادی: اعتبار سنجی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت.
سید حسام الدین اصفهانی: روش‌شناسی، اعتبار سنجی، تحلیل، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، نظارت.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

علیزاده، حمید، رضا نیکخواه سرنقی، محمدحسن جوادی و سید حسام الدین سید اصفهانی «رؤیای حبس‌زدایی تا جوانب بازدارندگی و بی‌کیفری مجازات در پرتو قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹». مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی ۱۰، ش. ۱۹ (۳۱ مرداد، ۱۴۰۰): ۹۹-۱۲۵.

مقدمه

سیاست‌های کلی حبس‌زدایی و کیفرزدایی در صورتی که مبتنی بر مبانی علمی، جامعه‌شناختی و جرم‌شناختی نباشد، ممکن است آثار سوئی به دنبال داشته و دفاع جامعه در قبال بزه و بزه‌کاران را با چالش‌های اساسی روبرو کند. در دهه اخیر رویکرد سیاست جنایی ایران یا سیاست کلی نظام در امور قضایی مبتنی بر حبس‌زدایی است. یا به دیگر سخن، عمدتاً در ادبیات رایج گفتمان حبس‌زدایی، در طول حداقل ۱۰ سال گذشته بارها از زبان قانونگذار تکرار شده است. این امر در تدوین و تصویب قوانین به وضوح قابل مشاهده است. حبس‌زدایی و به تبع کیفرزدایی در دهه اخیر کانون توجه جرم‌شناسان، دکتین حقوقی و مقننین بوده است. افزایش جمعیت کیفری زندان‌ها و لزوم مدیریت صحیح آن، باعث شد تا متولیان رسمی نیز از رویکرد حبس‌زدایی استقبال کنند. لذا اولاً در سیاست جنایی قضایی از ابتدای دهه ۱۳۹۰ با گسترش عفو‌ها و صدور بخشنامه‌های متعدد مدیریت جمعیت کیفری این رویکرد به یک گفتمان غالب تبدیل شد و ثانیاً قانونگذار را به سمت تحقق آن سوق داد. موج اول ابعاد تقنینی حبس‌زدایی، در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و با گسترش نهادهای ارفاقی چون تعویق و نظام نیمه آزادی و جایگزین‌ها آغاز شد و موج دوم، با قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ شدت گرفته است. با این وصف، در طول قریب ۱۰ سال و با همراهی سیاست جنایی قضایی و تقنینی، امروزه می‌توان گفت کاهش استفاده از زندان به یک ارزش تبدیل شده است. به گونه‌ای که هم در سیستم رسمی معیاری برای سنجش نحوه عملکرد قضات تلقی می‌شود (مواد ۲۶ و ۲۸ دستورالعمل ساماندهی زندانبان و کاهش جمعیت کیفری) و هم در مجامع علمی و بلکه مردم عادی جامعه از آن استقبال می‌شود. ترغیب قضات به انتشار آرا که از دستاوردهای جرم‌شناسی رسانه‌ای یا خبرساز است بازتاب مطلوبی داشته است. در علم کیفرشناسی برای مجازات حبس آثار زیان‌باری برای فرد مرتکب و خانواده او و جامعه ذکر شده است. انتقادهای گسترده‌ای به آثار منفی زندان از حیث اقتصادی، جرم‌شناختی و اجتماعی وارد شده است.^۱ این انتقادهای وارده به کیفر حبس در نیمه دوم قرن بیستم به اوج خود رسید و راه‌آورد آن تنوع واکنش‌ها و توجه به مفهوم حقوق بشر^۲ و تعدیل مجازات حبس و گرایش به سمت مجازات اجتماعی گسترده‌تر شد.^۳ کیفرشناسان معتقدند منافع مجازات حبس به خصوص حبس‌های کوتاه‌مدت کمتر از زیان‌ها و هزینه‌ها است و امکان اصلاح مرتکب کمتر است.^۴ این امر در کشورهای توسعه‌یافته موجب گردیده قانونگذار به جای

۱. علی حسین نجفی‌ابرنادآبادی و حمید هاشم‌بیگی، دانشنامه جرم‌شناسی (تهران: نشر گنج دانش، ۱۳۹۷)، ۱۹.
  ۲. حسن حاجی تبار فیروزجائی، «جایگاه جایگزین‌های حبس در نظام عدالت کیفری ایران (حال و آینده)»، *مجله حقوقی دادگستری*، ۶۴ (۱۳۸۷)، ۶۸.
  ۳. علی صفاری، *کیفرشناسی: تحولات، مبانی و اجرای کیفر سالب آزادی* (تهران: نشر جنگل، ۱۳۹۹)، ۲۷.
  ۴. قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ همسو با تحولات جهانی، با پیش‌بینی نهادهای حبس‌زده، گام بزرگتری را به سوی مدرنیسم کیفری البته در مجازات‌های تعزیری برمی‌دارد. هادی رستمی و فرهاد میرزائی، «تحول در نظام کیفردهی در پرتو فرآیند تمدن»، *فصلنامه پژوهش حقوق کیفری* ۳۴ (۱۴۰۰)، ۱۲۳.
5. J. G. Finkeldey & C. R. Dennison. «Multilevel Effects of Parental Incarceration on Adult Children's»→

استفاده از مجازات حبس در جرایم غیرسنگین از مجازات کم‌هزینه و پرفایده و اصلاح‌پذیر تحت عنوان مجازات جایگزین حبس از قبیل اجبار به خدمات اجتماعی رایگان یا محرومیت از حقوق اجتماعی یا پرداخت جزای نقدی استفاده کنند.^۶ بدیهی است کاهش منطقی استفاده از مجازات حبس و اکتفا به جایگزین‌های مناسب، با رعایت حقوق بزه‌دیده و توجه به امنیت جامعه امری مطلوب است. در سال ۱۳۹۲ نظام عدالت کیفری ایران هم با تصویب قانون مجازات اسلامی در فصل نهم از مواد ۶۴ تا ۸۷ به مجازات جایگزین حبس اشاره کرده است. البته به علت آشفتگی و ناهمگنی در قوانین جزای ایران به‌ویژه قانون تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ و در استفاده از مجازات حبس به‌عنوان مجازات اصلی برای اکثر جرایم در عمل استفاده از مجازات جایگزین حبس نادیده گرفته شده و حتی عادت و رویه مجریان قانون در استفاده آسان از مجازات حبس علیه مجرمین، موجب شکست نیت قانونگذار در اعمال مجازات جایگزین حبس شده است. هر چند استفاده بدون ضابطه از جایگزین‌های حبس بدون توجه به شخصیت مجرم در اصلاح او کارساز نخواهد بود. زیرا علت همین امر سیاست‌های قضایی کشور مبتنی بر جرم‌انگاری‌های زیاد و عدم مسامحه با مجرمین بوده است. به موجب همین سیاست‌ها، زندان‌های کشور مملو از زندانیان شده است تا آنجا که بیش از ظرفیت فعلی زندان‌ها، زندانی وجود دارد که همین امر باعث بروز مشکلاتی برای زندانیان و دستگاه قضایی گردیده است. این امر موجب شد تا به دنبال رهیافت‌هایی برای حل این مشکل باشند که نتیجه آن تصویب مقررات جایگزین‌های حبس در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ است. از این رو سؤالات اساسی این نوشتار این است که آیا قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ در کاهش جمعیت کیفری زندان مؤثر است؟ آیا اهداف کیفر در این قانون لحاظ شده است؟ آیا پیامد این قانون موجب کاستن قدرت بازدارندگی کیفر و موجب بی‌کیفرمانی نمی‌شود؟ آیا توجه بیش از حد به کاهش مجازات موجب ناکارآمدی مجازات نمی‌شود؟ لذا براین اساس در ادامه به این موضوعات می‌پردازیم.

۱- اهداف مجازات

هنگامی که جرمی ارتکاب می‌یابد، حاکمیت عمومی مکلف است با شیوه مؤثر، پاسخ‌دهی متناسبی به آن بدهد تا لزوم احترام به حاکمیت قانون و هنجارهای فردی و جمعی رعایت شود. از این رو، اعمال مجازات توسط حاکمیت عمومی اهداف متنوعی را در بر دارد که در ادامه به آنها می‌پردازیم.

Neighborhood Disadvantage», *Social Problems* 67(2020), 56.

۶ در واقع استفاده از مجازات‌های جایگزین حبس یا مجازات‌های اجتماعی برای مرتکبین جرایمی که معرف خطر ارتکاب جرم بالایی نیستند سودمند تلقی می‌شود. نک:

Tonry Michael, *community penalties in the united states in, Albecht, Hans Jorg; Kaiser Gunther; Community sanctions and Measurs in Europe and North America* (Freiburfreiburg: Max-planck, 2002), 551-571.

۱-۱- سزادهی

سزادهی قدیمی‌ترین هدف کیفردهی در نظام عدالت کیفری است. سزادهی در واقع تجلی‌گاه انتقام در حقوق جنایی مدرن است.^۷ سزادهی بر جرم و مجازات متمرکز است. در واقع هدف سزادهی مجازات مجرم است و از این‌رو، گذشته‌نگر است. از سویی با شکست نظام سیاست اصلاح و درمان^۸ بازگشت به کیفر به نحو محسوسی در نظام‌های حقوق کیفری غربی متبلور شد و نتیجه آنها ارائه نظریه سیاست تسامح صفر بود. مقننین با تصور اینکه تعیین مجازات و اجرای آن ممکن است بزهکاران احتمالی که دارای اندیشه‌های شریرانه‌اند را منصرف کنند، چنین اقداماتی را انجام می‌دهند تا موجب ارباب شود. از این‌رو، انتخاب نوع، میزان و یا کمیت و کیفیت مجازات بسیار حائز اهمیت است تا اهداف مجازات تأمین گردد. لیکن ایجاد ارباب در عموم مردم در عصر کنونی با واقعیت‌های جامعه منطبق نیست.^۹ غالباً ارباب مجرمان جز با تقویت زرادخانه عدالت کیفری یعنی خصیصه‌های رنج‌آوری میسر نمی‌شود. امروزه می‌بایست سزادهی را در پرتو سزادهی دادگرانه که دو مؤلفه مهم را تلفیق می‌کند، اعمال نمود. ۱- زیان واقعی ناشی از جرم؛ ۲- تقصیر مجرم. در واقع در این رویکرد هدف سزادهی وادار کردن مجرم به پرداخت هزینه‌های جرم (نه بیشتر نه کمتر) است. بنابراین، می‌بایست ارزش شخصی درد و رنج را از دیدگاه مجرم نیز سنجید. اما باید توجه داشت که سزادهی یگانه هدف کیفر نیست، اما چهره غالب کیفردهی است و از این‌رو دیگر اهداف تکمیل‌کننده آن هستند. در واقع سزادهی پیوندی بین پیامد جرم و کیفر با جامعه و بزه‌دیده برقرار می‌نماید تا انتقام را فرونشاند. از سویی سزادهی متناسب می‌تواند بازدارندگی اجتماعی داشته باشد و در کاهش تکرار جرم نیز مؤثر باشد. قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ نمی‌تواند ملاحظه‌ای مربوط به خطر اجتماعی را در خود پیشنهاد دهد. زیرا خطر اجتماعی مجرم را لحاظ نکرده و تنها به قاعده عام کاهش مجازات بسنده نموده است. این در حالی است که ارزش‌گذاری سزادهی به‌عنوان اصل شخصی به درد و رنج توجه جدی و حیاتی دارد.

۲-۱- بازپروری

نوع عمل جرم انجام شده توسط مرتکب در واقع آغازگر فرایند کنشی است که مجرم در پرتو آن جرم، پاسخدهی جنایی به او داده می‌شود. از این‌رو، نوع جرم ارتكابی در نوع برنامه‌های بازپروری حیاتی است. بازپروری می‌تواند فرصت مناسب برای بازجامعه‌پذیری مجرم با جامعه را فراهم کند. یکی از این راه‌ها ایجاد حلقه‌های اجتماعی برای تکمیل فرایند کیفر و بازپروری است تا از رهگذر گفت‌وگو مجرم بتواند هویت قبل از جرم خود را باز یابد. اهداف تعیین‌کننده بازپروری یا به‌طور کلی

۷. گابریل هالوی، کیفردهی آموزه‌های مدرن (تهران: نشر دادگستر، ۱۳۹۳)، ۳۳.

۸. اعظم مهدوی‌پور و نجمه شهرانی کرانی، «امنیتی شدن جرم‌شناسی: راهبردها و آثار آن بر حقوق کیفری»، پژوهشنامه حقوق کیفری ۱(۱۳۹۳)، ۱۶۹.

۹. محمدعلی اردبیلی، حقوق جزای عمومی (تهران: نشر میزان، ۱۴۰۰)، ۳۴.

پیش‌فرض آن بر این مبنا استوار است که مجرم به دلایل خاص یا شرایط خاص (اقتصادی، روانی، اجتماعی، جسمی) جرم را مرتکب می‌شود و کیفر متناسب یا واکنش هدایت‌گرایانه می‌تواند مجرم را از تکرار جرم یا به‌طور کلی از جرم دیگر پیشگیری نماید. به‌عنوان نمونه شرایط بد اقتصادی اشخاص را بیشتر به سمت و سوی جرایم علیه اموال سوق می‌دهد. کارکرد اصلی مجازات حبس که اصلاح و بازپروری بود، در اندیشه‌های نوین تبدیل به‌عنوان زباله‌دان اجتماعی یا مکانی برای نگهداری مجرمین خطرناک انگاشته می‌شود. از این‌رو، در نگاه حقوق‌جنایی مدرن مجازات حبس تنها برای برخی از بزهکاران خطرناک در نظر گرفته می‌شود تا جامعه از آنها در امان باشد. نتایج حاصل از پژوهش‌های سنجشی نظام کیفری بر این امر صحنه گذاشته که تلاش‌های انجام‌گرفته در راستای بازپروری محکومان اثری بر تکرار جرم نداشته است.^{۱۰} اما نظریه شکست بازپروری با مخالفت‌های جدی مواجه شد که حتی به جنبش اثربخشی بازپروری انجامید.^{۱۱} از این‌رو، هنوز هم در کیفردهی مدرن بازپروری از اهداف کیفر به‌شمار می‌آید.^{۱۲} و این زمانی به هدف مطلوب خود می‌رسد که مجرم را، مطیع قانون کند^{۱۳} و انتخاب جرم از گزینه‌های مجرم کنار گذاشته شود.^{۱۴} از سویی دیگر، همه مجرمان نیز قابل اصلاح و بازپروری نیستند و این امر می‌بایست در تعیین و اجرای مجازات مطمح نظر باشد. درحالی‌که مقنن در قانون کاهش توجهی به بازپروری مجرمان نکرده است و صرفاً کاهش مجازات حبس را مد نظر قرار داده است.

۱-۳- بازدارندگی

بازدارندگی از ارتکاب جرم، یکی از کلیدی‌ترین اهداف هر نظام عدالت کیفری است. هرچند انتقاداتی بر کارکرد بازدارندگی مطرح شده است.^{۱۵} لیکن، نمی‌توان منکر بازدارندگی عمومی و تأثیر مثبت آن بر پیشگیری از وقوع جرم بود.^{۱۶} به‌نحو کلی بازدارندگی، مربوط به اصل پیشگیری از جرم است.^{۱۷} بنابراین، هر عملی که در جهت پیشگیری از جرم باشد، بازدارندگی تلقی می‌شود. بازدارندگی بر این پیش‌فرض استوار است که مجرم شخصی خردمدار است که هزینه‌ها و فایده یا کارکرد اعمال مجرمانه را می‌سنجد و سپس اقدام می‌نماید. بازدارندگی در معنای تهدیدهایی است که ممکن است

۱۰. نجفی‌ابرنآبادی و هاشم‌بیگی، پیشین، ۲۴۵.
۱۱. فرهاد‌الله‌وردی میگوئی، «هیچ چیز موثر نیست؟» (اسطوره شکست رویکرد بازپروری مجرمان)، «مجله مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی» ۲ (۱۳۹۹)، ۳۲۱.
۱۲. از این جهت است که مقنن در بند (ب) ماده ۴۰ و ماده ۴۶ و بند (ب) ماده ۵۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ اصلاح مرتکب را پیش‌بینی نموده است.
۱۳. جهاندار اکبری و همکاران، «فلسفه کیفر حبس در نظام تقنینی معاصر ایران»، *فصلنامه تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری* ۴۵ (۱۳۹۹)، ۱۶.
۱۴. تام بروکس، مجازات، ترجمه: محمدعلی کاظم نظری (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۵)، ۷۰.
۱۵. صفاری، پیشین، ۷۰.
۱۶. اکبری و همکاران، پیشین، ۱۶.
۱۷. نجفی‌ابرنآبادی و هاشم‌بیگی، پیشین، ۱۲۹.

انگیزه مجرمانه مجرمی را با تغییر در شیوه اندیشه‌اش از طریق تجسم دورنمایی پیامدهای سوء رفتارش (اعمال مجازات) موجب شود و از تحقق جرم جلوگیری^{۱۸} یا از ارتکاب جرم منصرف شود یا از مرحله گذر از اندیشه به عمل عبور نکند. مطابق نظریه فایده‌گرا و آینده‌محور، می‌بایست به ثمره مجازات توجه شود، بدین معنا که باید فایده یا کارکردی داشته باشد و در غیر این صورت تنها هزینه بر جامعه تحمیل شده است. لذا، نگرش اصلی این نظریه مرتبط با بازدارندگی است. بازدارندگی در نظریه فایده‌گرای بنتام^{۱۹} شکل گرفت.^{۲۰} در اصل، بازدارندگی مجازات حبس مجرمان موجب دور نگه‌داشتن آنها از جامعه به صورت مقطعی و ارباب مجرمان بالقوه است. بازدارندگی کیفر و نقش و تأثیر آن بر بزهکار و اشخاص ناکرده بزه نه فقط مبنایی کلیدی برای توجیه مجازات است، بلکه بیانگر واکنشی است که از کیفر به‌عنوان مهم‌ترین عامل حذف‌کننده اندیشه بزهکاری وجود دارد.^{۲۱} در مدل کیفردهی، مقنن می‌بایست از مجازات بازدارنده با توجه به جرم و ماهیت و شخصیت بزهکار،^{۲۲} استفاده کند. از سویی این اختیار را به قاضی بدهد که با مجازات تأمینی، اصلاح‌گر و نرم‌کننده ماهیت و شدت جرم پاسخ دهد. بدین معنا که مقنن در ابتدا با مجازات شدید موجب بازدارندگی مجرمان بالقوه از جرم شود و سپس با اجرای قطعی مجازات موجب بازدارندگی از تکرار جرم شود، یعنی همان سیاست سرعت، شدت و قطعیت در دادرسی و اجرای حکم.^{۲۳} از این رو، باید امکان غیر قطعی‌سازی حکم مانند نهادهای مجازات جایگزین، تعویق، تعلیق، آزادی مشروط و تبدیل یا کاهش مجازات از دادرسان را تا حد امکان سلب نماید. این در حالی است که مقنن در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری گرایش به جزای نقدی داشته است. برخی حتی جریان قانون کاهش مجازات حبس تعزیری را مدنی‌سازی حقوق کیفری نامیده‌اند.^{۲۴} از منظر پیامدگرایان یک سیاست سنجیده شده کیفر، به معنای افزایش هزینه ارتکاب جرم برای بزهکار است. در واقع باید گفت چنانچه هزینه‌های ارتکاب جرم از منافع حصول شده از جرم کمتر باشد بزهکار در یک محاسبه عقلانی به سمت ارتکاب جرم سوق داده می‌شود، اما اگر به‌عکس شود از ارتکاب جرم خودداری می‌نماید. لذا، می‌بایست برای بازدارندگی هزینه‌های ارتکاب جرم را افزایش داد.^{۲۵} غالباً کیفردهی جنبه بازدارندگی

۱۸. فیروز محمودی جانکی و سارا آقایی، «بررسی نظریه بازدارندگی مجازات»، فصلنامه حقوق ۲(۱۳۸۷)، ۳۴۳. 19. Bentham

۲۰. جورج پی فلچر، مفاهیم بنیادین حقوق کیفری (مشهد: نشر دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۹۵)، ۶۸.

۲۱. محمدعلی حاجی ده آبادی و احسان سلیمی، «مبانی، اصول و سازکارهای اجرایی مدل کیفرگذاری هدفمند»، پژوهش حقوق کیفری ۲۹(۱۳۹۸)، ۱۰۲.

۲۲. اصل تناسب جرم و مجازات امروزه از اصول مهم حقوق کیفری است.

۲۳. جلیل محبی و زینب ریاضت، «مبانی و مدل کیفرگذاری تعزیری، مطالعه موردی جرایم علیه امنیت»، آفاق امنیت ۳۳(۱۳۹۵)، ۴۹.

۲۴. مهرانگیز روستائی و حامد رحمانیان، «مدنی‌سازی حقوق کیفری در پرتو قانون کاهش مجازات حبس تعزیری»، مجله حقوقی دادگستری ۱۱۳(۱۴۰۰)، ۱۶۲.

۲۵. عبدالرضا جوان جعفری و همکاران، «بازدارندگی و سنجش آن در فلسفه کیفر»، پژوهشنامه حقوق کیفری ۲(۱۳۹۵)،

جرم را مد نظر قرار می‌دهد. از این‌رو، در تلاش است که در نگاه ژرف‌مدارانه پیوند عمیقی میان کیفر و بازدارندگی ایجاد نماید. بدین معنا که کیفر به‌مثابه ابزارهایی انگاشته می‌شود که قرار است با توجه به آنها عدالت کیفری و زمینه بازدارندگی یا کاهش جرایم را فراهم نماید. از این‌رو، اگر این کیفرها با واقعیت اجتماعی جامعه تطابق نداشته باشند یا به نحوی کمرنگ جلوه دهند موجب بازدارندگی نمی‌شوند. این امر در قانون کاهش به دلیل عدم تطابق با جامعه ایجاد بازدارندگی نمی‌کند. زیرا، واقعیت آن است که برای کاهش جمعیت کیفری زندان الزاماً کاهش مجازات حبس متجر به کاهش جرم در جامعه نمی‌شود، بلکه این امر نیازمند سیاست جنایی کلان، ایجاد فرهنگ گفت‌وگو، آموزش، فرهنگ‌سازی قانون‌گرایی، کنترل جرم و پیشگیری از آن است.

۱-۴- ناتوان‌سازی

ناتوان‌سازی یکی دیگر از اهداف عام کیفردهی است. در واقع ناتوان‌سازی به دنبال شکست سیاست‌های جنایی اصلاح و درمان بزهکاران مطرح شد. رویکرد اصلی ناتوان‌سازی تمرکز بر پیامدهای عینی و آشکار مجرمیت است. ناتوان‌سازی پیوند بین قدرت مجرم و فرصت مادی را از بین می‌برد و از این جهت در تکرار جرم نیز مؤثر است.^{۲۶} ناتوان‌سازی در قبال تمام جرایم نیست، بلکه صرفاً در مورد مجرمین خطرناک است.^{۲۷} در واقع قانونگذاران برای دفاع اجتماعی ناگزیرند که مجرمین خطرناک را برای مدتی کوتاه مانند حبس، تبعید (ناتوان‌سازی موقتی) و یا برای همیشه مانند اعدام (ناتوان‌سازی دائمی) از جامعه دور نگه دارند. در سیاست جنایی اسلام ناتوان‌سازی در قالب حد سرقه یا صلب حیات قطع عضو پذیرفته شده که انعکاس آن در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مشهود است. از این‌رو، هدف از ناتوان‌سازی دوری نمودن مجرم از منظر مادی است. در واقع در این هدف توانایی‌های مادی مجرم سلب می‌شود و از جرم بیشتر جلوگیری می‌شود.

۲- الگوی کیفردهی

در پارادایم کیفردهی و جامعه سه مؤلفه اساسی همواره می‌بایست مد نظر مقنن باشد. ۱- بزهکار حق دارد قاعده‌مند و منصفانه کیفر ببیند. این مؤلفه مفهوم مهم دیگری را با خود حمل می‌کند و آن امر سلبی بزهکار مبتنی بر کیفر ندیدن یا متناسب با بزه یا بی‌اندازه کم مجازات ندیدن را در خود دارد. این امر در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری به دلیل استفاده از حداقل مجازات مقرر بدون توجه به شخصیت مجرم لحاظ نشده است. ۲- بزه‌دیده حق دارد در پرتو اصول و قواعد مسلم حقوقی با کیفردهی بزهکار آلامش التیام یابد. این مؤلفه در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری با اشکال مواجه است. زیرا مقنن از یک سو تنها حداقل مجازات را مقرر کرده و از سویی دیگر استفاده

۲۶. هالوی، پیشین، ۷۸.

۲۷. محمد ابراهیم شمس ناتری و مسعود مصطفی پور، «تلاقی اندیشه‌های جرم‌شناختی «بازپروری» و «ناتوان‌سازی» در قانون مجازات اسلامی ۹۲»، پژوهشنامه حقوق کیفری ۱(۱۳۹۶)، ۱۲۲.

از مجازات جایگزین و نهادهای ارفاقی را در اولویت قرار داده است. ۳- جامعه حق دارد در پرتو حق بر امنیت و کنترل و پیشگیری مستمر از جرم از بزه‌کاران در امان باشد. این مؤلفه با تناسب جرم و مجازات، قدرت کافی بازدارندگی کیفر و نه لزوم شدت مجازات^{۲۸} ارتباط دارد. باوجوداین، توجه به یک راهبرد کلیدی در پیوند این سه مؤلفه نیازمند پارادایمی هدفمند و آینده‌نگر است. تجمیع چهار هدف کیفردهی یعنی ارباب، سزادهی، اصلاح و ناتوان‌سازی به صورت هم‌زمان ناممکن است. زیرا اهداف ذاتی آنها با یکدیگر متفاوت است.^{۲۹} امری که مقنن در قانون کاهش مجازات بر آن اصرار دارد. مقنن در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری از الگوی کیفری معین و مطلوبی بهره نبرده است. واکاوی این قانون بر مبنای سزادهی با توجه به‌عنوان قانون که کاهش مجازات است، همخوانی ندارد. هدف مقنن نیز سزادهی نبوده و به دلیل اینکه سزادهی آینده‌نگر نیست این حربه می‌بایست در اولویت قرار نگیرد. باوجوداین، هنوز هم سزادهی هدف غالب و اصلی کیفردهی مدرن است.^{۳۰} از طرفی برای اینکه سزادهی به نتیجه مطلوب برسد، می‌بایست سزادهی دادگرانه نسبت به شخصیت مجرم اعمال کرد. در واقع باید سازگارسازی و سنجش کیفر را با ترازش شخصیت مجرم همسو کرد. لیکن قانون کاهش به شخصیت مجرم توجهی ننموده است. از سویی سزادهی با اهداف عام کیفر تکمیل می‌شود. از این‌رو، هدف دیگر بازدارندگی است. بازدارندگی بر پیش‌فرض مجرم خردمند استوار است که سود و زیان ناشی از جرم را محاسبه می‌نماید. از این حیث زمانی که مجرم سود جرم را بر زیان آن ترجیح می‌دهد، یعنی مجازات کارکرد خود را از دست می‌دهد و دیگر بازدارنده نیست. اما زمانی که معادله برعکس شود بن‌مایه اصلی بازدارندگی تشکیل می‌شود. از این حیث با توجه به کاهش مجازات در این قانون قدرت بازدارندگی کاهش یافته است. اما یگانه هدف بازدارندگی بر شدت مجازات تمرکز ندارد. بلکه از منظری دیگر وقتی خطر دستگیری و محاکمه کاهش می‌یابد، قدرت بازدارندگی کمتر می‌شود و عکس قضیه در شدت کیفرها میزان قابل توجهی در کاهش مجرمیت رخ نمی‌دهد. نتیجه پژوهش‌ها این امر را تأیید می‌نماید.^{۳۱} بدین معنا که مهم‌ترین عامل افزایش بازدارندگی به اجرای کیفر ارتباط دارد نه شدت کیفر. هر چند شدت مجازات قابل توجه است. در واقع افزایش خطر دستگیری مجرم کمک به فعال‌سازی قدرت بازدارندگی است. امری که در قوانین کیفری نادیده انگاشته شده است. بر مبنای بازپروری قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ کمکی در راستای بازپروری انجام نداده است. زیرا هدف بازپروری اصلاح مجرم و ارائه راهکارهایی برای بازگشت‌پذیری مجرم به جامعه است و مقنن در این قانون تنها کاهش مجازات را

۲۸. نجفی ابرندآبادی و هاشم بیکی، پیشین، ۱۳۰.

۲۹. حاجی ده‌آبادی و سلیمی، پیشین، ۱۰۶.

۳۰. هالوی، پیشین، ۴۱.

۳۱. پژوهش ولپین (wolpin) طی ۷۳ سال این امر را تأیید می‌نماید (به نقل از: هالوی، پیشین، ۵۵). به‌علاوه پژوهش در خصوص کیفر شدید اعدام در سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۶۷ مواد مخدر فاقد بازدارندگی بوده است (به نقل از: محمد عارفی‌مسکونی، علی نجفی توانا، باقر شاملو، «بررسی چرایی عدم کارایی مجازات‌هایی سنگین اعدام در مبارزه با مواد مخدر»، پژوهش‌نامه حقوق اسلامی ۲(۱۳۹۹)، ۴۴۸.

مطمح نظر قرار داده است. از سویی بر مبنای ناتوان‌سازی نیز مقررات وضع شده در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ فاقد کارآمدی لازم است. زیرا ناتوان‌سازی بر این پیش‌فرض استوار است که برای محافظت جامعه در برابر بزهکاری گزینه‌ای جزء ناتوان نمودن مجرم از منظر مادی ندارد. بدین معنا که مجرم از جامعه دور نگه‌داشته می‌شود که ممکن است به نحو حبس یا تبعید یا اعدام باشد. اما مقنن با کاهش سیطره مجازات حبس به‌طور کلی در همه مجرمان این هدف کیفردهی را نیز نادیده انگاشته است.

۳- تردید در مقام حبس‌گرایی و حبس‌زدایی

مجازات حبس از قدیمی‌ترین مجازات در مقابل مجرمان است و کلیدی‌ترین مباحث نیز حول مجازات حبس است که امروزه در قالب حبس‌زدایی و جایگزین‌های آن پررنگ‌تر شده است. در بطن حقوق کیفری در طول ادوار گذشته از زمان اولین قانون‌نامه‌های بشر تا امروز مجازات حبس مورد استفاده بوده است. اما همواره مجازات حبس، دارای موافقان و مخالفانی است که در ادامه حیات آن وجود دارد. لیکن با افزایش جمعیت کیفری زندان‌ها، هزینه‌زا بودن آنها و عدم اصلاح آنها در زندان موجب گشت که نهادهای دیگری نه در کنار حبس بلکه به‌عنوان جایگزین آن به منصفه ظهور برسد. از سویی علت این امر تفوق نظر مخالفان حبس بر الغای مجازات حبس است. این تفوق با نهادهایی به مانند تعویق صدور حکم، تعلیق اجرای مجازات، نیمه آزادی، آزادی مشروط و مهم‌ترین نهاد یعنی جایگزین‌های حبس و اخیراً قانون کاهش مجازات حبس تعزیری در کنار این نهاد به مجموعه قوانین کیفری اضافه شده است. اما آنچه مهم است تأثیر مجازات حبس بر افزایش یا کاهش مجرمین است. آیا با کاهش مجازات حبس شاهد کاهش جرم خواهیم بود؟ یافته‌های نظری پژوهشگران حاکی از آن است که حبس‌زدایی یا زندان‌زدایی در نظام کیفری ایران را به جهت موانع پیش‌روی آن با توجه به فرهنگ حبس‌گرایی جامعه ایران و شیوه آن با تردید مواجه کرده‌اند.^{۳۲} از سوی کیفرشناسان زندان‌های کوتاه‌مدت را به قدری زیان‌آور دانسته‌اند که آن را دارویی بدتر از درمان دانسته‌اند که مجرم را به فساد، بزهکاری، تباهی می‌کشاند.^{۳۳} از این‌رو، قانونگذار می‌بایست تعاملی بین این دو ایجاد نمایند. بدین معنا که مجازات طویل مدت حبس را برای مجرمان خطرناک در نظر بگیرد و از طرفی مجازات حبس کوتاه‌مدت را تبدیل به جایگزین‌های مجازات (مجازات اجتماعی) نماید. مجازات جامعه‌مدار در بستر رشد یافته فرهنگی جامعه تحقق می‌یابد و مشارکت مردم و پذیرش آن از سوی جامعه مدنی بسیار با اهمیت است. زیرا تا زمانی که جامعه از مجازات سرکوب‌محور یا ناتوان‌ساز حمایت می‌کند حرکت به سمت مجازات نرم یا جامعه‌مدار با تردید روبرو است. از سویی نهادینه کردن

۳۲. الهه مرادی دالوند، «زندان‌زدایی و چالش‌های فراروی آن با تأکید بر قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲» (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، همدان: دانشگاه همدان، ۱۳۹۴)، ۸۵.
 ۳۳. اشرف السادات سیدنژاد کوهستانی، «بررسی تطبیقی حبس و حبس‌زدایی در حقوق ایران و مصر» (رساله دکترا، تهران: دانشگاه عدالت، ۱۳۹۸)، ۱۰.

مجازات اجتماعی حرکت به سمت عدالت ترمیمی بسترسازی برای میانجیگری و صلح سازش است. این حرکت از ابتدای دهه ۹۰ در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ شروع شد. باوجوداین، به دلیل منفعل بودن جامعه مدنی تعامل سازنده‌ای برقرار نشده است. در نظام ذهنی قضات نیز نهادهای حبس‌زدا در مقایسه با آرای منتهی به زندان، ناکارآمد است و قضات اطمینان از تحقق اهداف کیفر در بستر نظام کیفردهی مطلوب با این نهادها را ندارند.^{۳۴} از طرفی حق بر امنیت یا تأمین آن از اصول عدالت کیفری کرامت‌مدار است. دادرسی منصفانه و اعمال کیفردهی یا ضمانت اجرای نقض هنجارهای جامعه زمانی عادلانه است که توازن میان کنش بین مصالح جامعه، بزهکار و بزه‌دیده وجود داشته باشد. لیکن، در قانون کاهش توجهی به مصالح جامعه (بسترسازی فرهنگی) و حقوق بزه‌دیده در حق بر مجازات نشده است. بدین معنا که منظور گرایش به سمت انتقام و کین‌خواهی نیست.^{۳۵} زیرا زمانی که جامعه با مجازات جامعه‌محور تطابق نداشته باشد گرایش به سمت و سوی عدالت خصوصی گسترده‌تر می‌شود. این امر در قانون کاهش ملموس است. باوجوداین، چالش مهم عدالت ترمیمی نیز حق بزه‌دیده بر تعیین کیفر است که خواسته او کیفر بزهکار است تا در واقع آرام گیرد، هر چند حس ارضای کیفر است ولی در واقع مرهمی بر آلام و آسیب‌های التیام نیافته اوست.^{۳۶} باتوجه‌به ناکارآمد بودن مجازات حبس (حبس کوتاه‌مدت)، در بازاجتماعی کردن زندانیان، جرم‌زا بودن محیط زندان، هزینه‌های تحمیل شده بر زندان و ایجاد مشکلات روانی در حین زندان و مشکلات خروج آنها از زندان از قبیل عدم اعتماد جامعه و خانواده به آنها، مشکلات کار و اقتصادی، دولت‌ها را بر آن داشته تا از سیطره مجازات حبس بکاهند. از این رو، در نظام کیفردهی گرایش به سمت مجازات جایگزین و اجتماعی از اولویت‌ها محسوب می‌شود. با تدقیق در نظام کیفردهی این حقیقت کلیدی روشن می‌شود که نظام کیفری ایران از اصول منطقی حاکم بر کیفردهی پیروی نمی‌کند. کیفردهی بی‌قاعده و غیر ساختارمند سمت و سویی کلیشه‌ای از مجازات را ایجاد می‌نماید و نه تنها از اهداف کیفر فاصله گرفته می‌شود، بلکه بازدارندگی جرایم را نیز با اشکال مواجه می‌کند و تأثیری نامطلوب بر بزهکاری دارد. باوجوداین، مقنن تنها سعی در این دارد که اصل صورت مسأله، یعنی جرم را نادیده انگارد و توجهی به وضعیت افزایش جرم نمی‌کند. در واقع مقنن از نیمه راه سعی در کنترل و مهار بزهکاری دارد. درحالی که کاهش جمعیت کیفری زندان نیازمند چشم‌انداز وسیع‌تری است. بدین معنا که قانونگذار تنها با صرف کاهش مجازات حبس نمی‌تواند به مقصود مطلوب خود که همانا کاهش جمعیت کیفری است، دست یابد. زیرا در مراحل ابتدایی می‌بایست با پیشگیری از وقوع جرم^{۳۷}، توجه به عدالت رفاهی و اقتصاد گروه‌های در معرض خطر و کاهش تورم قوانین کیفری نسبت به بزهکاری

۳۴. حسین پورمحمی‌آبادی، داریوش بوستانی و سعید قماش، «سیطره حبس‌گرایی و رویای حبس‌زدایی در سیاست کیفری ایران (مطالعه موردی حوزه قضایی شهر کرمان)»، *پژوهشنامه حقوق کیفری* ۱(۱۳۹۷)، ۴۱.

۳۵. عباس شیری، «حق بزه‌دیده در تعیین کیفر و نحوه اجرای آن»، *فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی* ۸۱(۱۳۹۷)، ۸۱.

۳۶. عباس شیری، *عدالت ترمیمی* (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۷)، ۱۸۸-۱۹۰.

۳۷. عمل به بند ۵ اصل ۱۵۴ قانون اساسی در واقع تعریف حدود و ثغور پیشگیری از جرم و بیان رهکارها است، نه بیان موادی کلی و تقسیم وظایف، در قانون پیشگیری از وقوع جرم مصوب ۱۳۸۴.

و مسائل بعدی آن توجه نماید.

۴- بی‌کیفرمانی

در بی‌کیفرمانی این موضوع قابل توجه است که قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ با توسعه جرایم قابل گذشت به بی‌کیفرمانی بزهکاران کمک نموده است. چرا اینکه شمول گذشت شاکی در جرایمی که ضرورت به پاسخگویی در قبال تعرض به منافع جامعه وجود دارد، درخور انتقاد است. باوجوداین، تقویت و گسترش جرایم قابل گذشت با توجه به رویکرد ترمیمی و واکنش‌های نظام عدالت کیفری در قالب جایگزین‌ها و مسؤولیت‌پذیر کردن متهم از اهمیت فراوانی برخوردار است. لیکن، بدیهی است که لزوماً همه جرایم ارتكابی قابل اثبات نیستند و در برخی موارد نیز بزه‌دیدگان به منظور گرفتار نشدن در پیچ و خم‌های فرآیند قضایی از طرح شکایت خودداری می‌نمایند. حال مواردی که با وصف این معضلات اقدام به طرح شکایت می‌نمایند با فرض توانایی اثبات بزهکاری متهم، آنچه به دست می‌آورد مجازاتی است که بیش از آنکه اثر بازدارندگی مرتکب و اصلاح وی و همچنین تشفی خاطر بزه‌دیده را فراهم آورد بزهکار را در ارتکاب جرم جری‌تر می‌نمایند. اینکه شخصی به علت تخریب شیشه همسایه به دو برابر خسارت وارده محکوم شود نه‌تنها با اهداف مجازات در مغایرت است، بلکه همچنین بزهکاران را در ارتکاب بزه متجری می‌سازد. طرح شکایت کیفری مشقت‌آور است و هزینه‌های آن در برخی موارد از میزان مجازات بزهکار افزون‌تر است. در مثال ذکر شده دو برابر خسارت تخریب شیشه هیچ‌گاه به اندازه هزینه طرح شکایت و مراجعه به مراجع قضایی نیست و افراد نیز که با ملاحظه ریسک ارتکاب جرم اقدام به ارتکاب بزه می‌نمایند به این موضوع توجه می‌نمایند که افراد هیچ‌گاه به منظور محکوم نمودن دیگری به پرداخت جزای نقدی اندک، وارد فرآیند قضایی نمی‌شوند. لذا عدم طرح شکایت را به طرح شکایت ترجیح می‌دهند. یکی از نتایجی که این موضوع به دنبال دارد، وارد شدن مردم به دایره انتقام خصوصی است. در نتیجه بی‌کیفرمانی منجر به گسترش انتقام خصوصی می‌شود. امری که مطلوب هیچ نظام حقوقی نیست. از سویی دیگر، این امر موجب می‌شود که امنیت قضایی و حقوق شهروندان با چالش جدی مواجهه شود. زیرا، توجه جدی به حقوق شهروندان با کاهش مجازات و قدرت بازدارندگی مجازات نشده است. از سویی شمول قرار موقوفی تعقیب در جرایم، بیشتر یکی از ثمرات قابل گذشت محسوب نمودن جرایم غیر قابل گذشت است که هم در مرور زمان شکایت و هم در مرور زمان تعقیب و اجرا مؤثر است. زیرا، مجازات جرایم قابل گذشت به نصف تقلیل یافته است و این موضوع در درجه‌بندی مجازات مؤثر است. این درجه‌بندی نیز در شمول مرور زمان تأثیر دارد. به‌عنوان مثال توهین به مأمورین دولتی در حین انجام وظیفه تا پیش از این قانون غیر قابل گذشت بود و پس از آن قابل گذشت محسوب گردید. این موضوع در مدت‌زمان حق طرح شکایت توسط بزه‌دیده مؤثر است با این توضیح که حسب ماده ۱۰۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ بزه‌دیده تا یک سال از تاریخ وقوع بزه حق طرح شکایت دارد و پس از آن موضوع مشمول مرور زمان شکایت می‌گردد. لذا مبرهن است که چگونه این قانون با افزودن گستره موارد مشمول مرور زمان به بی‌کیفرمانی بزهکاران کمک

می‌کند. در نهایت می‌توان گفت اولاً وجود موارد بی‌کیفرمانی در حقوق داخلی به نوعی می‌تواند در تقابل با اصل سزادهی کیفر و در نتیجه عدم اجرای عدالت قرار گیرد. از سویی نتیجه قانون کاهش مجازات حبس تعزیری را باید در نظریه استحقاق مجازات بزهکاران جست‌وجو نمود. کاهش مجازات حبس و به تبع کاهش اختیارات دادرسان از رهگذر کیفردهی موجب بی‌ارزش شدن مجازات و کاهش هیبت حقوق کیفری می‌شود. زیرا در توجیه عدم مجازات حبس بر جایگزین‌ها، تخفیف‌ها، حداقل‌ها ... تأکید شده است و تورم جمعیت کیفری زندان موجب تمایل به حبس‌زدایی شده است. از این حیث بیش از آنکه به فکر علل اصلی افزایش جرایم باشیم و به تبع افزایش جمعیت زندان، با نگاهی سطحی سعی در کاهش مقطعی جمعیت زندان است. نگاهی که در ابتدا با نهادهای ارفاقی به منصف ظهور می‌رسد، اما در نگاه بلندمدت به دلیل عدم بازدارندگی و بی‌کیفرمانی مجرمان شاهد موج جدید گسترش بزهکاری هستیم. زیرا بیش از آنکه به دنبال تحقق عدالت کیفری از یک سو، کنترل بزهکاری، پیشگیری از جرم، کاهش جمعیت کیفری زندان باشیم، در پی آنیم که از رهگذر سیاست‌های جنایی کوتاه‌مدت یا به تعبیری سیاست جنایی سرگردان^{۳۸} به کاهش جمعیت کیفری زندان دست یابیم. از سویی بی‌کیفری بزهکاران ممکن است موجب افزایش تکرار جرم شود؛ زیرا زمانی که اهداف کیفر برآورده نشود، از قدرت بازدارندگی مجازات کاسته می‌شود.

۶- تحلیل قانون کاهش مجازات حبس تعزیری در پرتو آموزه‌های کیفردهی

۶-۱- عدم ضابطه‌گرایی و تمایل به تعیین اصل حداقل کیفر

به روشنی نمایان است که اثر این قانون کاهش حجم ورودی و ماندگاری محکومین و حبس‌شدگان در زندان‌ها است. با وجود این، آیا تحقق این امر (کاهش جمعیت کیفری) فی‌الغالبه یک ارزش محسوب می‌شود؟ اگر کاهش جمعیت کیفری منجر به کاهش حساسیت به جرم، کاهش بازدارندگی مجازات، تعذر و تسرر در نظام کشف جرم و گسترش دادگستری خصوصی شود آیا باید از آن استقبال کرد؟ یکی از مواردی که مورد غفلت قانونگذار قرار گرفته تبدیل برخی حبس‌ها به جزای نقدی است. چرا اینکه این مقررات به نفع طبقه سرمایه‌دار یا طبقه متمکن است. در واقع افراد متمکن بدون نگرانی از عواقب جرم ارتكابی مرتکب جرایم تخریب، توهین و افترا می‌شوند. حال آنکه این تبدیل مجازات، ثمره‌ای برای مرتکبین فقیر نخواهد داشت و آنها غالباً به جهت عجز از پرداخت جزای نقدی راهی زندان خواهند شد. درحالی‌که مقنن می‌توانست با گسترش قاعده‌مند ساختن اختیارات دادرسان یا بدون لزوم به این تبدیل به قاضی صادرکننده حکم اختیار می‌داد که بر اساس شخصیت مرتکب، سوابق و شدت جرم در تعیین مجازات مناسب اقدام کند. از سویی مقنن اصل را بر تعیین حداقل کیفر گذاشته و در برخی جرایم مجازات را کاهش داده است و در جرایم درجه چهار تا هشت قابل گذشت مجازات را به نصف تقلیل داده است. این امر در بلندمدت بازدارندگی مجازات را کاهش خواهد داد.

۳۸. نک: رضا نوربها، «سیاست جنایی سرگردان»، تحقیقات حقوقی ۲۵(۱۳۸۷)، ۱۰۳.

به‌عنوان مثال کاهش حداکثر مجازات حبس در جرح عمدی منتهی به شکستگی و نقص عضو در بند (الف) ماده ۱ توجیهی ندارد. در واقع، جرم ارتكابی ماده ۶۱۴ یک خشونت شدید و با آثار ناگوار است و مشخص نیست منطق حاکم بر این تغییر چیست؟ با این وصف، اگر به‌طور مثال شخصی مرتکب جرح شدید دیگری شده و او را تا حد زوال منافع و عقل و نابودی اعضا مصدوم کند، به غیر از دیه، حداکثر مجازات او دو سال حبس خواهد بود. و البته با حکم عجیب مذکور در تبصره ماده ۲ (الزام قاضی به تعیین حداقل مجازات) در فرض مذکور قاضی باید ۶ ماه حبس حکم دهد. بلاوجه بودن چنین مقرراتی نیاز به استدلال چندانی ندارد. در خصوص تبصره مذکور که قاضی را مکلف کرده است تا به جز در موارد خاص قانونی، حداقل مجازات را حکم دهد. این سؤال چالش‌برانگیز را به ذهن متبادر می‌کند که چگونه قاعده فردی کردن مجازات و صدور حکم به تناسب شخصیت مرتکب و آثار جرم قابل اجراست. روشن است که موارد خاصی که این تبصره دادگاه را به تجاوز از حداقل مجازات شامل این موارد نیست. سلب اختیار مانور قاضی در محدوده حداقل و حداکثر هیچ توجیه کیفرشناختی ندارد. تنها قاضی صادرکننده رأی را به ماشین محاسبه‌گر مجازات تبدیل خواهد کرد.

۶-۲- حبس‌زدایی

تدوین قوانین یا به‌نحوکلی قانونگذاری و جرم‌انگاری جرایم و تعیین مجازات، امری پیچیده و چندمبنایی است. این امر نه‌تنها بزه‌کاران را متأثر می‌نماید، بلکه نگاه جامعه مدنی و به‌تبع بزه‌دیده را به تحقق قضایی انگاره‌ها متمرکز می‌کند. از منظر جامعه‌شناسی کیفری میزان مجازات با عمل ارتكابی و عنوان تقنین به‌مثابه پیام‌های هشداردهنده برای جامعه است. پیام‌هایی که قلمرو هنجارها و ضمانت اجرای نقض این هنجارها را از منظر نظام حاکمیتی و جامعه مدنی بازتاب می‌دهد. تقلیل یا تبدیل کیفر حبس اگرچه در نگاه کیفرشناسی و کاهش جمعیت کیفری زندان‌ها امری مطلوب است، اما نباید موجب خشی شدن اثر بازدارندگی و جنبه پیشگیری از وقوع جرم شود. چرا که این امر آثاری بر جامعه دارد که از آن می‌توان تحت عنوان مجازات کمینه سخن به میان آورد. اصل ۱۵۶ قانون اساسی، یکی از وظایف مهم قوه قضائیه را اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم قلمداد کرده که این امر با توجه به معیارهای جرم‌شناسی و کیفرشناسی مدت و نوع مجازات در آن دخیل است. طرفداران حبس غالباً استدلال می‌کنند که مجازات حبس می‌تواند با در نظر گرفتن بسیاری از اهداف متفاوت مجازات، یعنی از طریق اثر ناتوان‌کننده و بازدارنده آن، همچنین از طریق توانایی آن در تغییر و بازسازی مجرم توجیه شود.^{۳۹} گسترش دایره جرایم قابل گذشت و کاهش مداخله در برخی رفتارها میان افراد به بهانه نظم عمومی، بسترسازی برای بهره‌مندی بیشتر از عدالت ترمیمی است. لیکن، نباید موجب گسترش به دلیل حبس‌زدایی گردد. چه آنکه، قابل گذشت تلقی کردن جرایمی چون خیانت در امانت، برخی اقسام جعل، مزاحمت تلفنی، هتک حیثیت شخص در فضای مجازی و پررنگ کردن نقش بزه‌دیده در رسیدگی به این جرایم قابل توجیه است. لیکن این قانون بعضاً معطوف به

39. David Scott, *The Changing face of the prison in England: A Critical Review of the Aims of Imprisonment* (Oxford: Routledge, 2007), 87.

جرایمی شده که بزه‌انگاری آنها مورد اجماع دیگر نظام‌های کیفری دنیاست. به عبارت دیگر، جرایمی را هدف قرارداده (تخریب، سرقت و کلاهبرداری) که مقابله با آنها شرط همزیستی مسالمت‌آمیز است. و نتیجه آن زینتی است که ضرر و مسامحه در آنها نهایتاً گریبان‌گیر مردم خواهد شد.

۶-۳- خصوصی‌سازی عدالت کیفری

مقنن در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری با گسترش دامنه سیاهه جرایم قابل گذشت تمایل به خصوصی‌سازی عدالت کیفری را مطمع نظر قرار داده است. این امر در ابتدا امری مطلوب و پسندیده است. اما زمانی می‌توان این امر را مورد توجه قرار داد که جامعه فرهنگ پذیرش خصوصی‌سازی یا به بیانی دیگر عدالت ترمیمی را پذیرفته باشند و نهاد آن در بطن جامعه ظهور کرده باشد. خصوصی‌سازی یکباره عدالت کیفری ثمره‌ای جز افزایش جرایم در پی نخواهد داشت. در واقع خصوصی‌سازی عدالت کیفری و ایجاد سازکارهای آن مشکلات قضایی را دوچندان می‌نماید.

۶-۴- مصلحت‌گرایی

به‌کارگیری بیش از حد از ابزار کیفری موجب گسترده‌تر شدن دایره جرم‌انگاری و به‌تبع توسعه مجرمان خواهد شد که امروزه تورم کیفری خوانده شده و به مشکل اصلی حقوق ما تبدیل شده است.^{۴۰} بر این مبنا مصلحت‌گرایی در جرم‌انگاری به مانند قانون ممنوعیت به‌کارگیری تجهیزات دریافت از ماهواره ۱۳۷۳ در حقوق ایران مشهود است. لیکن این مصلحت‌گرایی به مجازات نیز سرایت کرده است. مقنن در اقدامی شتاب‌زده مجازات جرایم تعزیری را به یکباره کاهش و دامنه سیاهه جرایم قابل گذشت را توسعه و در اقدامی بی‌سابقه مجازات جرایم تعزیری درجه چهار تا هشت را به نصف تقلیل داد. این اقدام مقنن برای فرار از جمعیت کیفری زندان یا تورم جمعیت کیفری زندان بود. درحالی‌که در صورت کاهش مجازات تعزیری بدون ضابطه مشخص، امکان دارد با تزلزل و تضعیف ضمانت اجرای کیفری و به‌تبع آن خنثی کردن اثر بازدارندگی قوانین مواجهه شویم که در نتیجه آن مجرمین با خیالی آسوده‌تر نسبت به ارتکاب جرایم اقدام می‌نمایند. این امر موجب تجری مجرمین خواهد شد. در واقع مقنن می‌بایست مصلحت جامعه را در نظر بگیرد و به یکباره کاهش مجازات حبس آن هم در جرایم تعزیری مهمی به مانند سرقت و کلاهبرداری اعمال ننماید و به یکی از ارکان جرم‌انگاری که همان پدرسالاری است، پاییند باشد.^{۴۱} مصلحت آنان را نه بر اساس مصلحت شخصی، بلکه بر اساس مصلحت کل جامعه در نظر بگیرد. قانونگذار از یک‌سو کماکان اصرار بر تورم قوانین کیفری و یا کشف عناوین مجرمانه جدید دارد و از سوی دیگر، به دنبال کاهش مجازات حبس و ناکارآمد کردن همین مصوبات است، چه آنکه به جای کاهش منطقی حبس در

۴۰. به نقل از: قدرت‌الله خسروشاهی و علی گنجی، «بررسی جرم‌انگاری مصلحت‌گرایانه در نظام جمهوری اسلامی ایران»، پژوهش حقوق کیفری ۲۸(۱۳۹۸)، ۱۹۲.

۴۱. شیرین بیات و الهه لطفی‌زاده مهرآبادی، مختصر جرم‌شناسی (تهران: نشر دادبانان دانا، ۱۴۰۰)، ۲۱.

قوانین ماهوی به فرمول‌های تعدیل‌کننده متمسک می‌شود. در واقع یکی از اساسی‌ترین چالش‌های قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ توجیه‌ناپذیری آن بر اساس اهداف و مبانی حقوق کیفری است. سیاستگذار جنایی باید ضمن اهتمام به برنامه‌ها و سازکارهای پیشگیری از جرم در گام اول، مدل‌های مبتنی بر سازش و تفاهم میان بزهکار و بزه‌دیده (عدالت ترمیمی) را در گام دوم دنبال کند و در نهایت این امکان را فراهم کند تا از ابزار کیفر در جای خود و در حد ضرورت استفاده شود. بزهکاران (گرچه بخش غالب آنها) کنشگرانی محاسبه‌گرند و تعدیل و تشدید کیفرها و تزلزل احکام در محاسبات آنها ایفای نقش می‌کند (خصوصاً در دورانی که فضای مجازی عموم مردم (افراد مستعد بزه) را زودتر از حقوقدانان از قوانین و تغییرات آن مطلع می‌سازد)، منتظر فرصت برای ارتکاب بزه و رهایی از مجازات‌اند. فرصتی که مقنن در اختیار آنها قرار داده است. چه آنکه قانونگذار هم بی‌ضابطه هزینه‌های جرم را کاهش داده و به صورت دستوری و نه بنیادین، در صدد کاهش جمعیت کیفری زندان‌ها است. امری که در آینده احتمالاً باید منتظر پیامدهای جرم‌زای آن باشد.

۶-۵- عدم توجه به شخصیت مجرم

مقنن در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری صرف‌نظر از شخصیت مجرم و انگیزه ارتکاب جرم و ویژگی‌های روانی و تمایلات روحی مجرم و عوامل محیطی و شرایط جامعه یا در واقع بدون توجه به عناصر درونی و بیرونی مجرم نمی‌توان به علت اصلی بزهکاری،^{۴۳} و به تبع به کاهش جمعیت کیفری نائل شود. چه آنکه یکی از کلیدی‌ترین موضوعات، در تجزیه و تحلیل پرونده کیفری و صدور رأی، توجه به پرونده شخصیت مجرم است که قاضی صادرکننده متناسب با آن می‌بایست مجازات تعیین نماید.^{۴۳} بدین معنا که مقنن بدون توجه به ویژگی‌های مجرم سیاهه جرایم تعزیری را توسعه داده و تبع مجازات این جرایم را به نصف تقلیل داده است. از طرفی دیگر، در جرایم سرعت و کلاهبرداری مجازات مجرم را به ارزش مال گره زده است که این امر خود مشکلات عدیده‌ی را به وجود آورده است.^{۴۴} در واقع مجرمان حرفه‌ای از این ترفند استفاده کرده و این امر موجب افزایش این جرایم خواهد شد. این عدم توجه به شخصیت مجرم در حالی است که مقنن به صراحت در قانون آیین داری کیفری در ماده ۲۰۳ بازپرس را مکلف به تشکیل پرونده شخصیت کرده است. در واقع مقنن بدون توجه با این ماده اقدام به کاهش مجازات تعزیری نموده است. امری که در آینده موجب افزایش جرایم و کاهش قدرت بازدارندگی مجازات می‌شود. زیرا، شتاب‌زدگی در تصویب قوانین منجر به ایجاد چالش در امنیت و نظم عمومی خواهد شد. عدم توجه به شخصیت مجرم، نقش قاضی در این قانون را بی‌تأثیر کرده است، به‌نحوی که مجازات دقیق هر بزه‌ی فارغ از خصایص بزه و بزهکار با اجرای فرمول‌های قانون‌نویسی از پیش قابل تخمین بوده و اصل تناسب جرم و مجازات را از بین

۴۲. علی نجفی توانا، جرم‌شناسی (تهران: نشر آوای حکمت، ۱۴۰۰)، ۵۴.

۴۳. داوود خاکساری و حسین غلامی، «عوامل مؤثر بر صدور مجازات‌های جایگزین حبس»، مجله پژوهش حقوق کیفری

۲۶ (۱۳۹۸)، ۲۲-۲۳.

۴۴. روستائی و رحمانیان، پیشین، ۱۶۹-۱۷۳.

برده است.

۶-۶- چالش‌های اجرایی

مقنن در مواردی بدون توجه به آثار تقنین خود مقرراتی وضع نموده که در مقام اجرا با اشکالات عدیده‌ی مواجهه است. با کاهش مجازات جرایم یا تقلیل مجازات دایره صلاحیت دادگاه کیفر دو بدون پیش‌بینی نیروی منابع انسانی گسترش یافته و این امر موجب اطاله دادرسی می‌شود. در واقع این قانون با افزایش دامنه صلاحیت مستقیم دادگاه کیفری دو (با کاهش حداقل و حداکثر جرایم قابل گذشت) خواسته یا ناخواسته موجب سیر قهقرایی پرونده‌ها به این دادگاه است. از سویی دیگر، با توجه به ماده ۱۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در خصوص عطف به ما سبق شدن قانون اخف به حال مجرم دادگاه‌ها شاهد تقاضای چشمگیر در این زمینه خواهند بود. همچنین تسری مجازات تکمیلی به تمامی جرایم موجب می‌شود تناسب جرم و مجازات کم‌رنگ جلوه دهد. زیرا، به‌عنوان مثال، اگر فردی مرتکب تخریب یک میلیونی شود، دادگاه می‌تواند تا دو سال یکی از مجازات تکمیلی را اعمال نماید، امری که مطلوب به نظر نمی‌رسد. از طرفی دیگر، مقنن بدون توجه به آثار تقنین خود، گره زدن برخی جرایم مانند تخریب، سرقت و کلاهبرداری به میزان خسارت و مال، مشکلات ناشی از این مقرر را نادیده انگاشته است. بدین معنا که در مقام اجرا معین نموده است که میزان خسارت یا ارزش مال را می‌بایست بر چه مبنایی انجام داد. برخی میزان خسارت یا ارزش مال توسط شاکی را ملاک قرار داده‌اند.^{۴۵} ارجاع به نظر کارشناس نیز راهگشا به نظر نمی‌رسد. زیرا، با مشکل صلاحیت دادگاه مواجهه می‌شود. در واقع ابتدا می‌بایست دادگاه صلاحیت‌دار تعیین و سپس این امر به کارشناس ارجاع شود. برخی تشخیص قضایی را مطرح کرده‌اند، اما همچنان قابل پیشنهاد ندانسته‌اند.^{۴۶} در خصوص قرارهای کیفری نیز این ابهام وجود دارد. بدین معنا که زمانی که میزان مال مشخص نیست، به تبع نوع اعمال قرار با مشکل مواجه می‌گردد. به‌عنوان نمونه در جرم کلاهبرداری اگر ارزش مال بیشتر از یکصد میلیون تومان باشد، قرار بازداشت موقت الزامی است. حال آنکه تعیین میزان ارزش مال مشخص نیست. به‌علاوه میزان ارزش مال در جرم سرقت، کلاهبرداری و تخریب در تعیین دادگاه و تحقیقات مقدماتی مؤثر است. به‌نحوی که جرایم درجه هفت و هشت توسط دادگاه رسیدگی می‌شوند و تحقیقات مقدماتی توسط دادسرا انجام نمی‌شود. حال زمانی که میزان مال به فرض تخریب شده مشخص نیست، چگونه مرجع صلاحیت‌دار مشخص می‌شود. امری که در مقام اجرا با خلأ روبرو است. از این رو، به نظر می‌رسد با توجه به مشکل در تعیین مرجع صالحه برای تعیین میزان ارزش مال یا خسارت و دوری از اطاله دادرسی و سرگردانی متهم و شاکی، مقنن می‌بایست طی آیین‌نامه‌ای مرجع صالح برای تعیین میزان خسارت و ارزش مال در بدو ورود پرونده به دادگاه را مشخص نماید. به‌علاوه این امر مشکل ناشی از تعیین مرجع صالح به رسیدگی و همچنین مشکل

۴۵. احمدرضا عابدی، نگرشی کاربردی به قانون کاهش مجازات حبس تعزیری (قم: نشرطه، ۱۳۹۹)، ۳۳.

۴۶. روستائی و رحمانیان، پیشین، ۱۷۴.

ناشی از قرار تأمین کیفری و شروع به جرم را حل خواهد کرد.

نتیجه‌گیری

الگوی حبس‌زدایی یا کاهش سیطره حبس از اهداف کلیدی مهم سیاست جنایی ایران در دهه اخیر است که سیاست کیفری نیز هم گام با آن حرکت می‌نماید. اما برای رسیدن به نتایج مقصود تنها شتاب در تصویب قانون موجب نتایج سطحی و گذرا می‌شود. قانون کاهش مجازات حبس تعزیری ۱۳۹۹ در حالی تصویب شد که توجیه آنها عدم تناسب بین جرم و مجازات ذکر شده است. لیکن خود بدون توجیه یا مبنا، علت کاهش مجازات را معین نکرده است. مقنن در این قانون اصول کیفردهی را نادیده انگاشته است. چه اینکه در نظام عدالت کیفری دادرسان کلیدی‌ترین مجریان اصلی سیاست‌های کیفردهی‌اند و نقش آنها بسیار حیاتی است و این نقش با دادن اختیار ضابطه‌مند به موجب قانون میسر است. اما مقنن در جهت اهداف کیفر در قانون کاهش چنین اختیاری پیش‌بینی ننموده است. حتی به شخصیت مجرم توجه نکرده و به‌نحو کلی کاهش مجازات حبس را اعمال کرده است. در واقع، این مجریان با توجه به شخصیت مجرم و اوضاع و احوال جرم ارتكابی به کیفر معنای واقعی می‌دهند و ضعف سیاست‌های کیفردهی را بر ما نمایان می‌سازند. در واقع، مجازات یک کارکرد اجتماعی دارد. بدین معنا که با ارتكاب جرم هنجارهای جامعه نقض شده و با مجازات مرتکب انسجام اجتماعی بازمی‌یابد و با لحاظ نمودن اهداف کیفر می‌توان از بازدارندگی مجازات بهره برد و تکرار جرم را کنترل نمود. از این‌رو، کیفر می‌بایست هدفمند و در جهت اصلاح فرد با حفظ کرامت انسانی و موازین حقوق بشری و برای دفاع از فرد و جامعه وضع شود. لیکن، قانون کاهش مجازات حبس تعزیری ۱۳۹۹ نه تنها کمکی به اهداف کیفردهی نمی‌نماید، بلکه به بی‌کیفرمانی و توسعه دامنه تکرار جرم نیز کمک می‌نماید. از سویی با توسعه سپاهه جرایم قابل گذشت بدون توسعه فرهنگی با شتاب‌زدگی عدالت کیفری را به سمت خصوصی‌سازی و مدنی‌سازی سوق داده است. از این‌رو، نتیجه تقنین ایجاد چالش‌های فراروی دستگاه عدالت کیفری در مقام اجرا و تضعیف بازدارندگی، مجازات و تضعیف دفاع از جامعه در مقابل بزهکاری است.

بنابراین، پیشنهادهایی به شرح ذیل ارائه می‌گردد:

۱- اختیار ضابطه‌مند به دادرسان که با توجه به شخصیت مجرم مجازات را تعیین نمایند، نه تبدیل دادرسان به ماشین محاسبه‌گران مجازات.

۲- توجه به نظم عمومی در تعیین مجازات جرایم مهمی به مانند کلاهبرداری و سرقت با ارجحیت جنبه عمومی بر جنبه خصوصی آن و پیش‌بینی حبس طویل‌المدت.

۳- گره زدن برخی جرایم مانند تخریب، سرقت و کلاهبرداری به میزان خسارت و مال موجب رویه‌های مختلفی می‌شود. از این‌رو، مقنن می‌بایست طی آیین‌نامه‌ای مرجع صالح برای تعیین میزان خسارت و ارزش مال در بدو ورود پرونده به دادگاه را مشخص نماید. از سویی با تعیین مرجع صالح به رسیدگی، مشکل ناشی از قرار تأمین کیفری و شروع به جرم حل خواهد شد.

۴- برای پیشگیری از جرم و کاهش جمعیت کیفری زندان و افزایش قدرت بازدارندگی مجازات، از یک سو با افزایش خطر دستگیری مجرمان و از سویی با پیش‌بینی مجازات شدید قدرت بازدارندگی را تثبیت نماید. زیرا کیفر ملایم نه‌تنها قدرت بازدارندگی را کاهش می‌دهد، بلکه حتی اگر شخص دستگیر شود به دلیل ملایم بود کیفر، ارزش مجازات‌انگاره نیز سلب خواهد شد.

۵- با کاهش بی‌ضابطه مجازات علاوه‌بر بی‌کیفری مجرمان با انتقام خصوصی روبرو می‌شویم. زیرا، مقنن توجهی به حقوق بزهدیده ننموده است. بنابراین، پیشنهاد می‌شود، با تعیین کیفر متناسب حقوق دفاعی فرد و جامعه تأمین گردد.

۶- گرایش به سمت عدالت ترمیمی و خصوصی‌سازی عدالت کیفری می‌بایست ابتدا با تبدیل کردن آن به یک ارزش اجتماعی و گفتمان رایج جامعه از آن بهره‌مند شد. نه اینکه بدون پشتوانه جمعی و فرهنگی به یک‌باره وارد ادبیات کیفری شود.

فهرست منابع

الف منابع فارسی

- اردبیلی، محمدعلی. حقوق جزای عمومی، جلد سوم، چاپ بیست و سوم. تهران: نشر میزان، ۱۴۰۰.
- فرهاد الله‌وردی‌میگونی، فرهاد. «هیچ چیز مؤثر نیست؟» (اسطوره شکست رویکرد بازپروری مجرمان). مجله مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی ۲(۱۳۹۹): ۳۰۱-۳۲۳.
- اکبری، جهاندار، محمد آشوری، محمدعلی اردبیلی و علی صفاری. «فلسفه کیفر حبس در نظام تقنینی معاصر ایران». فصلنامه تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری ۴۵(۱۳۹۹): ۱۱-۴۰.
- بیات، شیرین و الهه لطفی‌زاده‌مهرآبادی. مختصر جرم‌شناسی. چاپ سوم. تهران: نشر دادبانان دانا، ۱۴۰۰.
- بروکس، تام. مجازات. ترجمه: محمدعلی کاظم نظری، چاپ اول. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۵.
- پورمحمی‌آبادی، حسین، داریوش بوستانی و سعید قماش. «سیطره حبس‌گرایی و رؤیای حبس‌زدایی در سیاست کیفری ایران (مطالعه موردی حوزه قضایی شهر کرمان)». پژوهشنامه حقوق کیفری ۱(۱۳۹۷): ۳۳-۵۹.
- سیدنژاد کوهستانی، اشرف السادات. «بررسی تطبیقی حبس و حبس‌زدایی در حقوق ایران و مصر». رساله دکتری، تهران: دانشگاه عدالت، ۱۳۹۸.
- رستمی، هادی و فرهاد میرزائی. «تحول در نظام کیفردهی در پرتو فرآیند تمدن». فصلنامه پژوهش حقوق کیفری ۳۴(۱۴۰۰): ۹۹-۱۳۱.
- روستائی، مهرانگیز و حامد رحمانیان. مدنی‌سازی حقوق کیفری در پرتو قانون کاهش مجازات حبس تعزیری. مجله حقوقی دادگستری ۱۱۳(۱۴۰۰): ۱۶۱-۱۸۴.
- عابدی، احمدرضا. نگرشی کاربردی به قانون کاهش مجازات حبس تعزیری. چاپ دوم. قم: نشر طه، ۱۳۹۹.
- عارفی مسکونی، محمد، علی نجفی توانا و باقر شاملو. «بررسی چرایی عدم کارایی مجازات‌هایی سنگین اعدام در مبارزه با مواد مخدر». پژوهش‌نامه حقوق اسلامی ۲(۱۳۹۹): ۴۳۹-۴۶۰.
- صفاری، علی. کیفرشناسی: تحولات، مبانی و اجرای کیفر سالب آزادی. چاپ سی و چهارم. تهران: نشر جاودانه، جنگل، ۱۳۹۹.
- شمس‌ناتری، محمد ابراهیم و مسعود مصطفی‌پور. «تلاقی اندیشه‌های جرم‌شناختی «بازپروری» و «ناتوان‌سازی» در قانون مجازات اسلامی ۹۲». مجله پژوهشنامه حقوق کیفری ۱(۱۳۹۶): ۱۱۱-۱۳۴.
- شیری، عباس. «حق بزه‌دیده در تعیین کیفر و نحوه اجرای آن». فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی ۸۱(۱۳۹۷): ۷۷-۱۰۵.
- شیری، عباس. عدالت ترمیمی. چاپ دوم. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۷.
- خاکساری، داوود و حسین غلامی. «عوامل مؤثر بر صدور مجازات‌های جایگزین حبس». مجله پژوهش حقوق کیفری ۲۶(۱۳۹۸): ۸-۴۰.
- خسروشاهی، قدرت‌الله و علی گنجی. «بررسی جرم‌نگاری مصلحت‌گرایانه در نظام جمهوری اسلامی ایران». پژوهش حقوق کیفری ۲۸(۱۳۹۸): ۱۷۵-۲۰۶.
- حاجی تبار فیروزجائی، حسن. «جایگاه جایگزین‌های حبس در نظام عدالت کیفری ایران (حال و آینده)». مجله حقوقی دادگستری ۶۴(۱۳۸۷): ۶۷-۸۸.
- حاجی ده‌آبادی، محمدعلی و احسان سلیمی. «مبانی، اصول و سازکارهای اجرایی مدل کیفرگذاری هدفمند». پژوهش حقوق کیفری ۲۹(۱۳۹۸): ۱۰۱-۱۳۴.
- جوان جعفری، عبدالرضا، زهرا فرهادی‌آلاشتی، و سیدمحمدجواد ساداتی. «بازدارندگی و سنجش آن در فلسفه کیفر». پژوهشنامه حقوق کیفری ۲(۱۳۹۵): ۵۹-۷۸.

- فلچر، جورج پی. مفاهیم بنیادین حقوق کیفری. چاپ پنجم. ترجمه سید مهدی سیدزاده‌ثانی. مشهد: نشر دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۹۵.
- فلاحی، احمد. اصل ضرورت در جرم‌نگاری. چاپ اول. تهران: نشر دادگستر، ۱۳۹۳.
- مرادی‌دالوند، الهه. «زندانی‌زدایی و چالش‌های فراروی آن با تأکید بر قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، همدان: دانشگاه همدان، ۱۳۹۴.
- محمودی جانکی، فیروز و سارا آقایی. «بررسی نظریه بازدارندگی مجازات». فصلنامه حقوق ۲(۱۳۸۷): ۳۳۹-۳۶۱.
- محبی، جلیل و زینب ریاضت. «مبانی و مدل کیفرگذاری تعزیری، مطالعه موردی جرایم علیه امنیت». آفاق امنیت ۳۳(۱۳۹۵): ۳۳-۶۲.
- مهدوی‌پور، اعظم و نجمه شهرانی کرانی. «امنیتی شدن جرم‌شناسی: راهبردها و آثار آن بر حقوق کیفری». پژوهشنامه حقوق کیفری ۱(۱۳۹۳): ۱۵۹-۱۸۸.
- نجفی‌ایرندآبادی، علی حسین و حمید هاشم‌بیککی. دانشنامه جرم‌شناسی. چاپ پنجم. تهران: نشر گنج دانش، ۱۳۹۷.
- نجفی‌توانا، علی. جرم‌شناسی (با بازنگری کامل و اضافات). چاپ دوم. تهران: نشر آوای حکمت، ۱۴۰۰.
- نوربها، رضا. «سیاست جنایی سرگردان». مجله تحقیقات حقوقی ۲۶-۲۵(۱۳۸۷): ۱۰۳-۱۲۷.
- هالوی، گابریل. کیفردهی آموزه‌های مدرن. چاپ اول. ترجمه: علی شجاعی. تهران: نشر دادگستر، ۱۳۹۳.

ب) منابع خارجی

- Scott, David. "The Changing face of the prison in England: A Critical Review of the Aims of Imprisonment". In *Handbook of Prisons*. Edited by Y. Jewkes. Abingdon, Oxford: Routledge, 2007.
- Finkeldey, J. G. and C. R. Dennison. "Multilevel Effects of Parental Incarceration on Adult Children's Neighborhood Disadvantage". *Social Problems* 67(2020): 113-130.
- Tonry, Michael. *Community Penalties in The United States in, Albecht, Hans Jorg; Kaiser Gunther; Community Sanctions and Measurs in Europe and North America*. Freiburg/Breisgau: EU. iuscrim Max-planck-Inst. 2002.